

Mis värvi on inimene?

Larissa Degel

Tartu ülikooli Narva kolledži eesti keele assistent

Tartu ülikooli doktorant

Värvirikas maailm

Meid ümbritsev maailm on värviline. Värv on maailma nähtuste lahutamatu osa ning mängib meie elus väga tähtsat rolli – värvide järgi võime eristada objekte, värvidega seostuvad kindlad ettekujutused, emotsioonid, meeleolud. Erast Parmasto väitel võib tavalise inimese silm teha vahet umbes seitsmel miljonil värvusel, mis tähendab, et elame värvirikas maailmas.

Ümbritseva maailma värvilisus ei pane vist kedagi imestama. Tundub täiesti loomulikuna, et igal asjal on oma värv: maa on must, lumi on valge, veri on punane, päike on kollane, rohi on roheline, taevast on sinine jne. Huvitav aga, et inimene annab värvide nimetused isegi nendele asjadele, ainetele ja nähtustele, mis on tegelikult läbipaistvad või koguni värvitud.

Inimene kipub nägema maailma värvilisena. Näiteks nimetatakse tegelikult värvitut, läbipaistvat vett *siniseks* (siin ja edaspidi esitatud näitelauseid pärinevad Tartu ülikooli kirjakeele korpusest ja eesti keele instituudi tekstikorpusest; fraseologismide allikateks on Agnes Reitsaku „Valimik vene fraseologisme eesti vastetega”, Asta Öimu „Fraseoloogiasõnaraamat” ja „Väljendiraamat”).

Loojangueelne punetav päike paitas suvist sinist vett, pannes selle helkima lillalt ja öiselt. (ILU1950\ilu0019)

Jõgi oli nii kitsaks kuivanud, et sinisest vulisevast veest sai sogane seisev oja. (ILU1970\ilu0053)

Sinisena nähakse ka suitsu, udu, õhku:

Kaugemad alewikud kadusivad sinise udu sisse, mis aegamööda jõe päält kerkis ja õõtsudes laiali lagunes. (ILU1910\ilu0078)

Kollaka varjundiga sogast jõevett nimetatakse *kollaseks*:

Jõe kollane vesi ühetooniliselt vulisedes paari kadunud karjamaad uhub – seal ma istun ja teen eluga lõpparvet. (EKI)

Millegi nähtamatu või halvasti nähtava kohta kasutatakse *halli*:

Mööda seina voodi kohal liikus hiilivat halli jahedust. (ILU1990\ilu0289)

Ja siis läks veel ka tuli ära, nii et kambrisse vajus sisse sügisõhtu pimedus, ainult aknaruudud kumasid halli hämarust. (ILU1970\ilu0013)

See, et tegelikkuses läbipaistvaid, värvituid objekte nähakse värvilise-na, tähendab, et värv mängib väga suurt rolli selles, kuidas me ümbritsevat maailma tajume.

Inimene värvide maailmas

Huvitav on seegi, kuidas me kasutame värve, rääkides inimese välimusest. Olenevalt tervise- või emotsionaalsest seisundist võib inimese oma „värvi” muuta: ta võib olla valge, must, punane, kollane, sinine, roheline, pruun, hall, roosa või lilla.

valge

Inimese naha valedus võib rääkida kas haiglasest kahvatuses või vastupidi, tervisest ja ilust. Ilus heledus või päevituse puudumine osutab tihtipeale aristokraatlikkusele.

Eks need Marta valged ja siledad käed olid sul silme ees, kui need Sepamäe mõhes tainast sõtkusid. (ILU1990\ilu0001)

See valge ihu, mis omas õrnuses koguni nõtkem on, kui arvata teaks .. (ILU1970\ilu0120)

Naha valedus ei räägi alati tervisest ja ilust, vaid võib tähendada ka kahvatust, mis on põhjustatud külmast, pingutusest, haigusest või ehmatusest:

.. nina oli jäisest Tallinna tuulest valge, silmad aga pruunikat soojust täis. (ILU1980\stkt0078)

Nii äkki ja tugevasti, et sõrmenukid muutusid silmapilkselt valgeks. (ILU1990\ilu0066)

Hammustas siis selle ootamatult pooleks, ähvardas mind valge kõhetu sõrmega, muutus täiesti tõsiseks, tõsis ning läks lohiseval raugasammul riidehoiu suunas. (ILU1960\ilu0065)

Haiglusele, haigusest või ehmatusest põhjustatud kahvatusele viitavad ka fraseologismid *näost valge nagu ~ kui kasetoht; näost valge nagu ~ kui lubi; näost valge nagu ~ kui lubjapintsel*.

Valge kasutamine inimese (naha) kohta võib rääkida euroopiidsesse rassi kuulumisest:

Indiaanlased ja valged mehed sõdivad, indiaanlane laseb valgele mehele noole kopsu. (ILU1980\stkt0087)

Siinjuures väärib mainimist *valge inimesega* kaasnev sotsiaal-kultuuriiline hinnang – *valge inimene* ei ole lihtsalt „valgenahalise” europiidse rassi esindaja, vaid ka ’korralik, auväärne’. Kuigi antropoloogilisest vaatenurgast kuuluvad ka hispaanlased, mehhiklased jne europiidsesse rassi, mõeldakse *valge inimese* all eeskätt põliseid ja rikkaid Ameerika või Euroopa elanikke.

Tarvitses aga valgel inimesel hotelliuksele ilmuda, kui riksajuhtide seltskond lõi kihama: kes jõuab kliendi endale haarata? (ILU1990\ilu0644)

Hiinlaste, jaapanlaste ja hindude palk on palju madalam valgete töölis- te, ka soomlaste omast. (ILU1980\stkt0009)

must

Must võib tähistada nii negriidsesse rassi kuuluvat inimest kui ka lihtsalt tumedajuukselist ja -nahalist inimest:

See ajas keskööl püksid jalga, viis võimumeestele poolenaelase mee- leheaks ning sai oma musta madruse enam-vähem elusana tagasi. (ILU1970\ilu0113)

Traktorist oli muidu ka must, musta verd mees, ehkki Kitzbergi perepoeg on valge peaga. (ILU1990\ilu0260)

Inimese välimuse kirjeldustes osutab *must* ka väsimusele ja haiglusele:

Vanasti läksid tüdrukud õpetaja ette kut roosinupud, aga nüüd – ma vaata praegast Eleenat – näost plass ning mustad ringid silme ümber, kut oleks kolm päeva audas old. (ILU1970\ilu0123)

Ka mehe nägu oli väsimusest mustaks tõmbunud, tume habemetüügas ning rasked rõngad vesiheleda iirisega silmade ümber andsid talle fanaatilise ilme. (ILU1990\ilu0219)

punane

Palavuse, pingutuse, füüsilise ebamugavuse või emotsionaalse, psüühilise tasakaalu kaotamise, vihahoogu sattumise, ärrituse tagajärjel võib inimene punastada. Jume järgi võib inimest nimetada *punaseks*, mille puhul on tegemist metonüümiaga (punetava näoga inimene – *punane inimene*):

Ta on punane ja higistab. (EKI)

Näo punastamisest räägivad fraseologismid *kõrvuni punaseks minema*; *nagu peet punaseks minema*; *nagu ~ kui (keedetud) vähk (punane olema, punaseks minema)*; *näost punane*; *nägu läheb punaseks*.

kollane

Kollane inimese välimuse iseloomustamisel viitab haiglusele, kehvale tervisele:

Ema oli lühikest kasvu, haiglaselt kollase nahaga ja kõhn. (ILU1960\ilu0061)

Kuidas mu nägu kollane ja eluta ja lõtv on, kui sügavates kortsudes juba otsaesine! (EKI)

roheline, sinine, lilla

Rohelist mainitakse kui ülimat astet vihastumise ja ärrituse kohta. Värv justkui rõhutab emotsiooni tugevust: *end ~ ennast roheliseks vihastama* ja *vihast roheline olema* (väga tugevasti vihastama), *näost roheline*.

Sinise ja viha seosele viitavad ka fraseologismid *vihast sinine olema*; *end siniseks vihastama, vihast siniseks minema*. Peale *sinise* ja *rohelise* kasutatakse vihastunud inimese kohta ka *lillat*, millest räägib fraseologism *harja lillaks ajama*. Sõna *lilla* ja viha seos võib olla põhjustatud ärritatud inimese punakaslillast jumest.

Sinise mainimine inimese näojume või nahavärvi kohta viitab külmast põhjustatud kahvatusele:

Ta unustab poisi, külma ja tuule, vaatab laineid ja punast päikest, huuled sinised. (ILU1990\ilu0646)

Fraseologismi *külmast sinine nagu jõhvikas* kasutatakse külmast kahvatu näo kohta.

pruun

Pruun seostub päevitusega:

Nende näod ja käed on juba kevadisest päikesest pruunid. (ILU1930\ram0030x)

„Sa oled tüüpiline keskmise tundlikkusega inimene,” ütlesin mina. „Alguses natuke põlenud, seejärel *pruun*.” (EKI)

hall

Hall viitab haiglusele:

Ja kui ta hommikul ametisse läks, oli tal hall nägu ning mustad silmalused. (ILU1930\ram0046)

„Sa oled tubli poiss, Reemet,” ütles ta magamatuses halli näoga, „sul on otsustusvõimet, sinust saab tšekist.” (ILU1970\ilu0090)

Jaan mõistis ja noogutas alandlikult, kahvatu paljas pealagi sügaval noorus, punakate karvadega kaetud hall nägu elutu ning murelik. (ILU1970\ilu0016)

roosa

Roosa on kahtlemata ilu ja (tugeva) tervise märk. Teda seostatakse lapselikkuse ja noorusega:

Nagu meie pere ajaloo uurijad ühel meelel kinnitavad, olnud minu kallis ema Linda neiupeelses ilusa roosa jume, keha kauniduse ning kiiduväärt elukommete poolest laialt tuntud. (ILU1970\ilu0002)

Tal olid küll roosad, lohukestega põsed ja värske jume, kuid kes oli teda nimetanud ilusaks? (ILU1990\ilu0666)

Naine kergitas oma nooruslikult lopsakat juuksekrunni kuklas ja ta roosal, priskel näol püsis lahke naeratus. (ILU1980\stkt0050)

Ka eesti fraseoloogias on *roosa* hea tervise võrdkujuks: *näost rõõsk ja roosa olema*.

Kokkuvõtteks

Inimene on värvirikka maailma lahutamatu osa. Ta ei taju värvilisena mitte ainult teda ümbritsevaid objekte, vaid ka iseennast: emotsionaalseid ja füüsilisi seisundeid kiputakse väljendama värvides.

Must, kollane, hall viitavad ühemõtteliselt haiglusele, *roheline* ja *sinine* nii haiglusele kui ka tugevale vihale, *valge* esineb nii haiglustest põhjustatud kahvatuse kui ka ilu märgina. Loomulikule nahavärvile on kõige lähedasemad punane, pruun ja roosa: *punast* kasutatakse häbist või pingutusest punetava jume kohta, *pruun* viitab päikese käes päevitunud naha värvile, *roosaga* kaasneb tugev tervis ja ilu. *Valge* ja *must* tähistavad vastavalt europiidsesse või negriidsesse rassi kuulumist (nt *valge naine* 'valgenahaline naine, europiid').

Soovitusi edasilugemiseks

L. Degel, Eestlaste ja venelaste värvimaailmast. Magistritöö. (Käsikiri.) Tartu Ülikooli eesti keele õppetool. Tartu, 2003.

E. Parmasto, Mitmevärviline maailm. – Looming 1982, nr 3, lk 375–377.